

Kiss Domokos Dániel

ARANY JÁNOS KÖREI – A MŰVÉSZET ÉS A TUDOMÁNY HATÁRÁN

Színház kritikus, szerkesztő, irodalmár, nyelvész és történetbúvár társaságában: Salamon,
Szilágyi és Szarvas, meg a többiek

1863-1864-ig, alig egy évig Arany János a Nemzeti Színház színműbíráló bizottságának a tagja volt. Nem szívesen viselte ezt a tisztét, számos más elfoglaltsága mellett igen megterhelő volt számára ez a feladat, általában rosszabbnál-rosszabb vígjátékokat és színdarabokat határidőre elolvasni, és érdemben elbírálni. Érdekes azonban a bizottság összetétele. Az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára őrzi a kiírt pályázatra beadott vígjátékokat, a bírálók szignójával, amelyek közt Arany mindig kék postairónnal a pontos dátumot is odaírta gyöngy betűivel. S itt található egy drámabírálatokat tartalmazó jegyzőkönyv is, amelyből megtudhatjuk, mely darabokat bírált el, s mikor bírálta el, illetve szavazta meg, illetve szavazta le Arany.

A több ismert név mellett ott van Jókai és Salamon Ferenc neve is, akikkel már jóval korábban ismeretségre jutott Nagykőrösön vagy még azelőtt. Salamon Ferenc köréhez tartozott továbbá Szilágyi Sándor, vagy inkább, mint azt már korábban kimutattuk, Szilágyi Sándor köréhez tartozott Salamon, s mondjuk ki, részben Arany János is. Ide sorolhatjuk még az alighanem legjobb vagy inkább leggördülékenyebb tollú barátot, Szász Károlyt, s részben közéjük tartozott az elbírált művek egyik érdekes szerzője, a vígjátékíró nyelvész, a „magyar nyelv őre”, Szarvas Gábor is.

Talán nem csak a véletlen szülte, hogy az Akadémia főhomlokzata előtt, kétoldalt ők állnak, vagyis Salamon Ferenc, mintha szűrős szemével kutatása valamely tárgyat fürkészné, illetve a Duna felől Szarvas Gábor, a felé koszorút tartó szép, meztelen nőalakjával. Mellszobruk mellé kívánczok még Szilágyi szép szakállas feje és Szász Károly püspöké, középre pedig mindnyájuk „Szerkesztője” – Arany János, ki talán most érkezik épp a pesti Széna tér felől, a Három pipa utcai lakásából az Akadémia ülésére.

De ki is itt a kritikus és ki az irodalom- vagy történetbúvár? Mindez akár egy személy is lehet, a matematikusból lett, orvosnak készülő, színházi kritikus, esztéta, irodalomtörténész akadémikus, ki később Szalay László mellett, 1864-es korai halála után a modern magyar

történetírás egyik első nagy alakja: Salamon Ferenc, aki a budapesti egyetem professzoraként a történelem szakon először vezette be a szemináriumot, valahogy így fogalmazva: eddig én beszéltem, maguk pipáltak, most maguk beszélnek és én pipálok. Mellesleg a főtitkári székben pedig Szalayt követte Arany 1864-ben, de Szalay és Eötvös József, a két ifjúkori jóbarát, korábbi várbéli szomszéd már egy egészen más társaságot alkottak, amelybe, bár tisztelték Arany Jánost, szorosán nem tartozott bele, ahogyan a többi református, kismemesi származású értelmiségi sem, mint Szilágyi, Salamon vagy épp Szász Károly.

Aranyhoz fűződő barátságukat Szilágyi Sándor köre, s az újabb nemzedék még a költő halála előtt egy évvel is felemlgette, 1881-ben, Szilágyi városmajori „birtokfoglalása” emlékére kiadta a nevezetes nagykőrösi disznótor verses történetét, szép illusztrációval, azaz *Emlékezzünk régiekről* című tréfás versét. Ezen az ünnepségen már Arany személyesen nem, de László fiával részben magát is képviseltette.

Ezek a részben baráti, részben érdekkörök, a szó nemes értelmében, mint inkább véd- és dacszövetségek, szerkesztőségek, irodalmi, történetbúvár, magától szerveződő társaságok is jó alkalmak voltak a modern szóval élve *gyenge kapcsolatok* kiépítésének, az érvényesülés lehetőségeinek, amelyek nélkül a legtehetségesebbek sem érvényesülhetnek, hisz senkihez se, a legnagyobb zsenihez se kopogtat be csak úgy magától a Siker... – Arany köre, bár ő maga szervezetileg, papírforma szerint úgy tudjuk, nem töltött be semmilyen hivatalos tisztséget a református egyháznál, a korábbi támogatóhoz, Török Pálhoz fűződő későbbi kapcsolatának sincs írásos nyoma, mégis mondhatjuk, szinte teljesen valamiféle református, legalábbis protestáns nemesi / értelmiségi összefogás volt. Ez egyébként a haladó értelmiségiek javarésze jellemező a korban. Talán ezek nélkül Szilágyi sem lett volna az egyetemi könyvtár igazgatója, Salamon a budapesti egyetem nyilvános rendes tanára, később pedig Szász Károly a dunamelléki református egyház püspöke, vagy ennek a körnek egy másik tagja, a sokat tapasztalt, világot látott, kalandos életű Szabó Károly se a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem első történész professzora, régi szóval a magyar történelem „ny. r. tanára”.

Művészet és tudomány határmezsgyéin álltak ők, úgyszólván mindnyájan. Az igazi tehetség meghallotta a kor hívását, az egyik orvostól lett irodalomtörténész, a németből lett magyar, Toldy, egy másik a matematika felől jutott el egész a modern történetszemléletig, amilyen akkortájt például a pozitivizmus is volt, s a legkiválóbb, nemzetközi mércével is modern tudós, Szalay pedig jogászból, Kossuth diplomatájából lett történetbúvár, hogy Magyarország múltjából következtethessen, remélhet-e még a magyarság. S nem is hinnénk, maga Arany is milyen alaposan tanulmányozta a történettudományi munkákat, s alkalmazta tüstént egy-egy

versében, akár gondoljunk csak a Buda halálár vagy, hogy csak még egy példát mondjunk, a helynevek, határjárások kapcsán a Szabó Károly által leírt XVIII. századi esetet csaknem egy az egyben írta meg a Hamis tanú című, drámai hangvételű balladájában. Mondhatni költőként is flaubert-i alkat. Közben szerkesztőként Macaulay Anglia történetének stílusára hívja föl Szilágyi Sándor figyelmét, ilyen módon megírt cikket vár tőle. – Kritikai érzékére és olvasottságára jellemző, azt is tudta, legalábbis gyanította, hogy a Csíki székely krónika hamisítvány, igaz Szalay már korábban, a Magyarország történetében kijelentette, nincs történeti jelentősége, kár is vele, s a hasonló hamisításokkal foglalkozni. A Dózsa Dániel Zandirhámjáról (Kolosvárt, 1858.) írt kritikájában mondja, a szerző a „sem eléggé teljes, sem eléggé világos feljegyzésekre támaszkodik, amelyeket a „Székely krónika” néven ismerünk. Nem egyszer volt már fessegetve, múlhatatlan kellék-e eposzban a történeti vagy mondai alap.” – Párhuzamba állítja ezzel az Ossiant. Ezzel meg is védve a székely hőskölteményt. Ugyanakkor Thaly Kálmánnal már ő sem oly elnéző, s vele szemben is határozottan megvédi a költő, egyúttal a művész függetlenségét, a mindenkori túlzó aktualizálástól mentes – teljes művészi szabadságot:

„A katona úgy szolgálja legjobban hazáját, ha megfelel a katonai célnak. Bizony a költő is – mint költő – úgy, ha a költői célt semminek alá nem rendeli.”

Másutt pedig így foglal állást a hazafiságot a művészet elé helyező nézetekkel szemben:

Tompának írja a Gólya című versére: „A költőnek azért, hogy nemzete előmenetét eszközölje, nem szükség a politikától kölcsönvenni eszméket: ő énekeljen, költsön úgy, mintha végcélja nem egyéb volna magánál a költészetnél: már megtette kötelességét nemzete irányában. A nemzet, kinek jeles költői vannak, érezni fogja önbecsét, habár a költemények nincsenek elárasztva politikával, hazafisággal, s egyéb ilyen phrasisokkal. A virágregék épp úgy célra visznek, vagy még jobban, mint a leghazafiasabb költemények”.

Ezeket az elveket érvényesíti színikritikai megfontolásaiban is, a legkülönbélebb, divatos történelmi témákat tárgyaló színművek zömét szavazta le, színvonaltalansága, részben az üres frázispuffogatás miatt is, de kiállt a komolyabb darabok, mint akár az *Egy bujdosó kuruc* mellett 1863-ban. Igaz mint kiderült, nem más mint Szigligeti Ede (eredeti nevén Szathmári József) a szerzője, aki korábban 1848-ban a *II. Rákóczi Ferenc fogságával* aratott kirobbanó sikert. Pedig ekkor még a cenzúra is jócskán beleavatkozott, mit lehet, s mit nem, ahogy azt a korabeli cenzúrapéldányok is jól tükrözik, ha csak a Rákóczi-szabadságharccal és

a Rákóczival foglalkozó műveket nézzük is. S ne feledjük, ő, Arany írta az egyik lezseb „rákóczis” verset, balladát, a *Rákóczinét!* – igaz, még szintén 1848-ban.

Ilyen előzmények után, bár „untig elegendő” elfoglaltságára hivatkozva mondott le az alig egy éve vállalt Nemzeti Színház drámabíró bizottsági tagságáról is, már 1865 elején, a Szalay László korai halálával megüresedő akadémiai titoknoki állást tölti be, vagyis ő lett az Akadémia titkára. Ekkor még az elnök gróf Desseffy Emil, 1866-tól haláláig, 1871-ig pedig a széleslátókörű báró Eötvös József (1813-1871), kinek nagyrészt köszönhető, hogy az Akadémia valóban „Tudományos” Akadémia lett, vagyis nem csak irodalmi, hanem az összes tudományágat magába foglaló intézmény. Ekkorra már Arany több, hajdani nagykőrösi tanártársa is az Akadémia tagja volt.